

Autor bestselleru *Totální rauš*

**Norman
Ohler**

**NA
TRIPU**

Nacisté, CIA a úsvit psychedelického věku

**NA
TRIPU**

© 2023, Verlag Kiepenheuer & Witsch, Köln
Alle Rechte vorbehalten

*Všetchna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu nakladatele.*

Translation © Vladimír Čadský, 2024
Cover © Zhivko P. Petrov, 2024
© DOBROVSKÝ s.r.o., 2024

ISBN 978-80-277-5387-1 (pdf)

NORMAN OHLER

NA TRIPU

**Nacisté, CIA a úsvit
psychedelického věku**

přeložil Vladimír Čadský

PANGEA

Obsah

DÍL I: Lék	7
Od barvy k léku	21
Na hlavním nádraží v Curychu	29
Místo schůzky: firemní archiv Novartis	31
Myši si ničeho nevšimnou	37
Děravý sýr a námel	45
Agrochemie	47
LSD v archivu	55
Umění Arthura Stolla	61
Dva Richardové	67
Vymývání mozků	71
 DÍL II: Zbraň	 73
Alsos	79
Ztracená krabice	85
Poradce Kuhn	89
Vepřové kotlety	93
LSD v Americe	97
Válka o mozky	105
CEO a CIA	107
Případ Frank Olson	113
Menticid	117
Operace Midnight Climax	125

DÍL III: Droga **133**

Velkoobjednávka 143

LSD–JFK 153

Vzpoura pokusných králíků 155

The Bear 161

Elvis u Nixona 163

Bedna vína 171

Light Vader Hofmann 175

Epilog: LSD pro maminku **179**

Pandemie demence 187

LSD pod vánočním stromečkem 189

Dny kapek 197

House of psychedelics 199

Poděkování 201

Dodatek **203**

Bibliografie 205

Citovaná literatura 207

Další literatura 210

Články a stati 214

Poznámky 217

Ilustrace 241

Pro mé rodiče

DÍL I

Lék

Když agent Federálního úřadu pro boj s narkotiky (*Federal Bureau of Narcotics, FBN*) Arthur J. Giuliani 8. dubna 1946 nastupoval na své místo jako *Narcotics Control Officer* v americkém sektoru Berlína, bylo mu 37 let, mluvil sice trochu francouzsky a italsky, což obojí pochytil na ulicích New Yorku, ale německy ani slovo. Bývalé říšské hlavní město leželo v troskách, rány způsobené britskými a americkými bombami a ruskou dělostřelbou byly vidět všude. Suť tvořila strašidelné panoráma, v němž strašili duchové minulosti, zatímco se již ohlašovaly budoucí konflikty světové politiky a zbídačení obyvatelé prahli po něčem tak vzácném, jako bylo zdání normálnosti. Berlín bylo místo, které se vymklo kontrole, jež vypadalo, že se jen těžko podřídí nějakým pravidlům, a v němž ženy odklízející trosky – vžil se pro ně výstižný název „Trümmerfrauen“ – jen pomalu vyklízely ulice od sutí, aby se jimi dalo vůbec projít. Zničená metropole, v níž tisíce lidí přežívaly v ruinách, téměř všichni bez práce, ve stavu mezi vyčerpáním a nervovým zhroucením, snažíce se začít zcela nový život.

Zhroucené hospodářství bylo rájem pro lichváře a dealery. Zásobování tím nejnnutnějším se neobešlo bez černého trhu, kde bylo možné dostat cokoli, co nebylo přibito nebo pevně připevněno, od protézy po podvazkové pásy. Tyto ilegální trhy postavené na podezíravosti, zoufalství a náznaku zlatokopecské horečky byly provozovány na více než tuctu míst na východě i na západě: veřejné projevy „naprostého chaosu a cynismu, který nyní vládne v Berlíně“, jak napsal *Washington Daily News*¹.

Tabulky čokolády, grahamové kreky, sušenky Oreo, cukrovinky Butterfinger, Mars, Jack Daniel's: válkou ožebračení Němci byli ochotni nabídnout za takové spotřební zboží svůj fotoaparát Leica, směniti je za vlastní ledvinu. Rytířský kříž za Snickers! Kapesní hodinky za kus margarínu! Ženy chodily vyšňořené, užívající svá těla jako výlohu. Slétaly se a přelétaly podivné existence, syčící na chodce nabídku svého zboží: řady hodinek na zápěstí a spoustu řádů na vnitřní podšívce kabátů, s klobouky frajersky do týlu, podle možnosti žváro v puse. Spojenečtí vojáci kynuli rukama plnýma peněz, které nesměli poslat domů. Jeden soudobý kriminolog to shrnul slovy: „Zločinnost nabyla (...) takového rozsahu a takových forem, pro něž bychom v dějinách západních kulturních národů nenašli vzory.“² Bylo možno sledovat „deprofesionalizaci kriminality“: „V tomto městě má každý tajemství. Každý podvádí a obelhává, protože jinak nepřežije.“ Zločin byl součástí každodenního života širokých mas, podsvětí neodolatelně lákalo ty, co zbyli z měšťanské společnosti. Zákony už nikdo nedodržel, přísná Hitlerova diktatura byla minulostí, teď se zdálo, že je všechno dovoleno: „prostředí, v němž obchody na černém trhu představovaly normální formu porušování zákona“.³ *Zapzarap*, z ruštiny vypůjčené slovo znamenající „někomu něco sebrat, štípnout“ rychlým, většinou nenápadným pohybem, bylo teď všudypřítomné. Čtyři okupační mocnosti USA, Sovětský svaz, Velká Británie a Francie měly v tomto Berlíně, kterému už nevládli nacisté, ale animální instinkty a touha přežít, plné ruce práce. Spojenci vytvářeli „pracovní skupiny“ k různým okruhům problémů, například také k naléhavé otázce regulace obchodu s drogami, jenž se vymykal kontrole.

Problém představovala „obrovská množství narkotik“, která byla odcizena ze zásob poraženého wehrmachtu nebo „vynesena z trosk vybombardovaných budov“ a dána

do oběhu:⁴ pervitin obsahující metamfetamin od firmy Temmler, heroin od Bayera, kokain firmy Merck z Darmstadtu – údajně nejlepší na světě –, Eudokal, opioid navozující euforickou náladu, kdysi oblíbená droga Hitlera, rovněž od Mercka. Vzhledem k těžkým životním podmínkám sahalo stále více lidí po látkách, které jim pomáhaly přežít den nebo noc. Zatímco u ostatních zločinů byl v prvním pololetí roku 1946 zaznamenán nárůst 57 procent, drogové delikty narostly o 103 procent. Na černém trhu se „za propašované drogy platily enormní sumy“: „20 říšských marek za injekci morfinu, 2400 říšských marek za 50 tabletek kokainu po 0,003 gramu.“⁵ Giuliani mu dělaly tyto vysoké marže starosti, poněvadž „zisky by mohlo využívat nacistické podzemí“.⁶

„Kdybyste si představili, že byste v roce 1776 dostali za úkol zřídit na divokém západě efektivně pracující kancelář, pak byste získali přibližnou představu o divočině, v jaké tady působíme,“ hlásil jeho předchůdce Samuel Breidenbach v posledním dopise do Washingtonu, načež hodil ručník do ringu. Avšak nováček se nedal jen tak snadno odradit a předsevzal si, že zavede pořádek, že prosadí novou protidrogovou legislativu – a to pro celé Německo. *Narcotics Control Officer* v čerstvé americké vojenské uniformě výzvu rád přijal, zvlášť když mu ministerstvo obrany vyplácelo plat o čtvrtinu vyšší než mzdy v civilním sektoru. Protichůdné zájmy jednotlivých okupačních mocností, které se snažily přetáhnout Berlín do toho či onoho směru, přitom na Giulianiho žádný dojem nedělaly. Vždyť jako Američan přinášel mír, blahobyt a svobodu, co na tom mohlo být špatného?

Ne všichni vnímali chaos negativně. Sedmnáctiletý spisovatel Hans Magnus Enzensberger, který nemusel do školy, poněvadž zatím ještě žádná nebyla, popisoval zhroucený svět jako místo, kde se dalo mnohému naučit: „I beze školy se teď můžete naučit spoustu věcí o politice a společnosti:

Naučíte se například, že země bez řádné vlády může být docela příjemné místo. Naučíte se, že na absenci řádu může být něco dobrého. Na černém trhu se naučíte, že kapitalismus dává vynalézavým vždy nějakou šanci. Naučíte se, že společnost je něco, co se dokáže organizovat samo, bez příkazů a řízení z centra. V podmínkách nouze se naučíte spoustu věcí o základních potřebách lidí. Naučíte se, že lidé dovedou být šikovní a je nejlépe se nespolehat na jejich slavnostní přesvědčování. Jednou větou: Navzdory nouzi to je nádherná doba, pokud jste mladí a zvědaví – krátké léto anarchie.“⁸

Svou fascinaci neobvyklou situací nedokázal zapřít ani Arthur Giuliani, který si zřídil kancelář v americkém hlavním stanu Berlin-Zehlendorf: „Je prostě nemožné představit si míru úplnosti zničení Berlína,“ psal do Washingtonu. „Možná bude možno po letech vydobýt spoustu informací ze sklepů, kde dnes všechno leží pod tunami sutí, jež kdysi tvořila budovy nad tím, ale tato doba je ještě v nedohlednu.“⁹ Tu něco horlivě zabavil, tam zas někoho zatkł a fotografie jako doklad své činnosti poslal do centrály FBN. Byl na nich vidět pár dámských bot s dutými podpatky, pohled na dveře automobilu, jejichž opěrky na ruce byly plné drog, vydlabané brambory. Kakaová dóza od Hersheys, naplněná kokainem. Dámské kalhotky namočené v roztoku heroinu. Preparovaná kniha, která vedle četby nabízela i další potravu pro mozek.

Takové drobné úspěchy při pátrání přinášely málo, problém byl strukturální povahy. Po zániku nacistických úřadů vzniklo vakuum, jehož využili provozovatelé nezákonných obchodů. Co měl Giuliani udělat pro nápravu? Naděje poté přišla, byť z nečekaného směru. Dopisem se ohlásil bývalý kriminalista z gestapa jménem Werner Mittelhaus: „Už dlouho jsem měl v úmyslu Vám napsat, protože bych Vás

rád informoval o působení Říšské ústředny pro boj s drogovou kriminalitou (*Reichszentrale zur Bekämpfung von Rauschgiftvergehen*) v posledních válečných letech.¹⁰ Mittelhaus tam byl zaměstnán a vyjádřil přání: „Já sám bych opět rád pracoval na potírání drogových deliktů. Předpokládám, že máte na takové činnosti v Německu zájem, a osobně bych byl šťastný, kdybych mohl být společnému boji proti pašování drog nápomocen.“ Nabídku uzavřel slovy: „Nikdy jsem nebyl příslušníkem SS, jen členem NSDAP na příkaz z mého oddělení. Doklady o mých protinacistických postojích jsou k dispozici. Byl bych velice rád, kdybyste mě vyslechl.“

Giulianiho postavila nabídka před etický problém: Měl si dát pomoci od bývalého nacisty, využít jeho expertízu, vyslechnout si, jak by se dal v ulicích Berlína zjednat pořádek? To bylo dilema, před kterým stáli i další západní Spojenci, zatímco Rusové nedělali v tomto ohledu žádné kompromisy. Jeho šéf Harry J. Anslinger, s nímž si Giuliani o nabídce promluvil, neměl žádné skrupule a zelenou dostal i z Washingtonu: „Můžete se na toho Mittelhause klidně podívat blíže, třeba bude pro naši organizaci prospěšný.“¹¹

Politiku striktní prohibice zaniklého nacistického státu vedoucí FBN upřímně obdivoval: „Situace v Německu (...) byla naprosto uspokojivá.“¹² Ve srovnání s chaotickou Výmarskou republikou se nacisté postarali o pořádek: „Například v roce 1939 byl v porovnání s rokem 1924 zaznamenán u morfia pokles o 25 procent, u kokainu o 10 procent,“ poznamenal si Anslinger. Vzhledem k „bedlivému sledování bylo pašování prakticky znemožněno“, neboť „trestní stíhání drog bylo před válkou v Německu vysoce efektivní“.¹³ Již v listopadu 1945 byly staré nacistické zákony proti drogám ve Spojených státech vychvalovány jako vzor: Jsou „přísnější“ a měly „lepší ústavně právní základ než ty naše“, a proto se

Anslinger rozhodl studovat kontrolní mechanismy používané za války v Německu a v Německem obsazených zemích a teritoriích.¹⁴ Jeho cíl: „Uvést znovu co nejrychleji v platnost a se stejnou přísností jako v minulosti starou a osvědčenou německou legislativu.“¹⁵ Nacisté dělali s uživateli drog krátký proces a zavírali je do koncentračních táborů – pro Anslingera chvályhodný postup. Fakt, že ideologicky bylo nacistické potírání drog namířeno proti židům s jejich údajně vyšší konzumací drog, vysokému americkému státnímu úředníkovi evidentně nevadilo. Svůj vlastní rasismus otevřeně přiznával a v oběžníku pro *Station Chiefs* FBN označil jednoho afroamerického informanta jako „ginger colored Nigger“.¹⁶ Další příkladné Anslingerovo vyjádření před americkým kongresem znělo: „Díky marihuaně si barevní myslí, že jsou stejně dobří jako bílí.“¹⁷ Žádné překvapení, že mu ve Washingtonu nezakrytě přezdívali *Mussolini* – a to nejen na základě nelichotivé vnější podoby.

Giuliani nicméně zjistil, že navázat kontakt s někdejší gestapákem není nijak snadné: bývalý úředník z obávaného Říšského hlavního bezpečnostního úřadu, jenž podléhal šéfovi SS Himmlerovi, mezitím přesídlil do Kielu, aby byl v bezpečí mimo dosah Rusů. Tam na severu byla na pobřeží ustavena britská vojenská správa, ale i ona projevila zájem o spolupráci. „Hovořil jsem s jedním bezpečnostním důstojníkem z britského sektoru, který komunikoval se svým úřadem v Kielu,“ psal Giuliani Anslingerovi, „Mittelhause nejspíš zadržela kriminální policie britské zóny.“¹⁸ Britové popisovali svůj úlovek jako „efektivní a spolehlivý“, navíc s „pozoruhodnými kontakty“. Giuliani konstatoval: „Nemají v úmyslu ho nechat jít, což je stejně pochopitelné jako rozumné, vezmeme-li v úvahu problém s personálem všude v Německu.“ Západní Spojenci měli za to, že pomoc někdejších nacistických funkcionářů naléhavě

potřebují, aby udrželi život německé společnosti v chodu. „Pod troskami a kameny Berlína, Frankfurtu a dalších německých měst leží spousta mrtvých,“ jak to zformuloval Giuliani.

Narcotics Control Officer si nakonec dovedl pomoci a místo toho se sešel s bývalým příslušníkem gestapa jménem Ackermann, „schopným, aktivním a inteligentním“ někdejšími nacistou, který mu „mohl dát všechny informace, které by mu byl mohl dát Mittelhaus“; mimo jiné informace o pašerácích drog a jejich nynějším pobytu, kopie formulářů gestapa pro nahlašování drogových deliktů a pokyny pro nacistické protidrogové policisty v aktivní službě.¹⁹ Takové formuláře Američany zajímaly jako možné předlohy pro vlastní formuláře. Na těchto setkáních si Ackermann stěžoval, že staré nacistické zákony jsou „nyní deformovány, a ztrácejí tak na účinnosti“. Giuliani ho ujišťoval, „že aktivity pracovní skupiny zde v Berlíně povedou ke zjednání nápravy“.

Američanovi bylo líto, že nemůže Ackermannu najmout, protože ten by „v naší zóně při denacifikaci propadl“.²⁰ Tolik bylo Giulianimu jasné: Jediný způsob, jak dostat rozbujelý obchod s drogami v Berlíně pod kontrolu, je „centralizovaný orgán, kterým by procházely informace o obchodování s drogami, legálním i ilegálním“. Takový úřad, podobný někdejšímu nacistickému Říšskému zdravotnímu úřadu, má mít „celostátní kompetenci“, neboť „s ohledem na povahu ilegálního obchodu s drogami, jenž nebere žádný ohled na státní hranice, a jeho často efektivní organizaci na mezinárodní bázi jsem toho názoru, že žádný podnik, který se nebude opírat o centralizovanou celostátní správu, nemůže účinně zabránit rozvoji rozsáhlého nezákonného obchodu s drogami v Německu. Jakýkoli pokus o nezávislou kontrolu v různých

zónách, bez přísné inspekce a kontroly příslušné pošty, obchodu a pohybu z jedné zóny do druhé, by nebyl dostatečný.“ Naléhavost centralizovaného přístupu popsal Anslinger slovy: „Na mezinárodní úrovni máme zkušenost, že absence zákonů v oblasti pašování drog se před žádnou hranicí nezastaví. (...) Kdyby se rozvinul rozsáhlý nezákonný obchod, byly by Spojené státy jednou z jeho hlavních obětí, bez ohledu na to, z které zóny ilegální obchod vychází.“²¹

Giuliani poté navrhl nacistické předpisy i drogové zákony jednoduše převzít a jen nahradit německá označení jejich anglickými ekvivalenty. A hned sestavil jejich seznam:

- „Reichsgesundheitsamt“ bude „The Central Narcotics Office for each Zone of Occupation“.
- „Landesopiumstekke“ bude „Opium Office of the Land or Province“.
- „Reichsrat“ přejmenovat na „Allied Control Authority“.
- „Reichstag“ bude označen jako „Allied Control Authority“.²²

Anslingerovi se tento nápad líbil, zvláště měly-li Spojené státy hrát vedoucí úlohu. Giulianiho aktivity v Berlíně, zněl jeho plán, měly mít dopad nejen v Německu. Cílem nejvyššího drogového policisty v USA bylo s pomocí čerstvě založené Organizace spojených národů prosadit „globální politickou změnu směrem k výrazněji prohibitivní politice“.²³ Nešlo mu o nic menšího než o vypracování poválečného politického rámce pro potírání obchodu s drogami platného pro celý svět. Pokračování v rasistickém přístupu nacistů, kteří zdokonalili „boj proti narkotikům“ s cílem útlaku menšin, se dokonale hodilo do jeho obrazu světa. Vzhledem k jeho vlivnému farmaceutickému průmyslu před

válkou a geopolitické poloze jako dopravního uzlu Evropy připadla Německu klíčová role a funkce vzoru. Kdyby se podařilo mezi Rýnem a Odrou znovu nastolit přísné celostátní kontroly, byla by jednotná mezinárodní regulace pravděpodobnější. Během své nástupní návštěvy v prosinci 1946 ve funkci amerického zástupce u *UN Commission on Narcotic Drugs* Anslinger předložil, opíraje se o Giulianiho zkušenosti z Berlína, návrh celosvětových opatření směřujících k zákazu drog, v nichž by Spojené státy hrály dominantní roli. Plánoval přeměnit komisi OSN pro drogy na výkonný úřad, provádějící represivní opatření a prosazující pro všechny státy závazný protidrogový protokol.* V každém případě chtěl zabránit, aby se z komise stalo pluralistické diskusní fórum, připouštějící různé názory na tyto látky. Jeho cíl nebylo snadné uskutečnit, neboť ne všechny země s návrhem mezinárodního zákazu souhlasily, proti byly především ty, které produkovaly lukrativní opium, například Írán, Turecko, Jugoslávie nebo Afghánistán.** Takové státy byly Washingtonu brzy trnem v oku.

* I když se Anslingerovi nikdy nepodařilo prosadit své radikální představy stoprocentně: Roku 1961 Spojené národy přijaly *Single Convention on Narcotic Drugs*, jejímž cílem dodnes je potírat zneužívání drog mezinárodně koordinovanými opatřeními. Také konopí, které Anslinger označoval za drogu, která způsobuje šílenství, zločinnost a smrt – „nejsilnější drogu v dějinách lidstva“ –, v ní bylo poprvé s celosvětovou platností prohlášeno za nezákonnou rostlinu (Bröckers, Mathias a Herer, Jack: „Die Wiederentdeckung der Nutzpflanze Hanf“, s. 66).

** Anslinger měl i solidní materiální důvody, proč chtěl nechat celosvětově zakázat produkci opia: Již v roce 1939 dohodl s americkým farmaceutickým průmyslem uskladnění velkého množství látky, aby mohl ve druhé světové válce zásobovat nejen USA, ale také spojence. Veřejně i soukromě prostředky předal výrobcům opia v Turecku, Íránu a Indii a v roce 1942 dal americké *Defense Supplies Corporation* pokyny, aby zajistila dostatek opia pro vedení dlouhé války. Deset nákladních automobilů, naložených bezmála 300 tunami opia a střežených agenty FBN se samopaly v pohotovostní poloze, bylo z přístavů na východním i západním

Také v Berlíně, který měl v Anslingerově plánu převzít roli předjezdce, se situace s ohledem na rozdělení do čtyř sektorů ukázala jako výzva. I když Spojenci zdůrazňovali, že chtějí pro Německo vytvořit celonárodní rámec, ohříval si každý z nich, pokud šlo o drogovou politiku, svou polívičku. Britům šlo především o to, udržet válkou zničený německý farmaceutický průmysl pěkně při zemi, zatímco Francouzi přistupovali k tomuto tématu vyloženě laxně. „Moje setkání s Francouzem bylo absolutně neuspokojivé, nevěděl totiž nic o návrhu a o opiovém zákoně ještě méně,“ stěžoval si Giuliani po jednání s kolegy z Paříže. „Mluvil jsem a mluvil, ale žádné inteligentní reakce jsem se od něj nedočkal. Byl mimořádně srdečný (...), ale bylo demotivující mluvit tvář v tvář takové neznalosti.“²⁵

Čáru přes rozpočet udělali Giulianimu Rusové. Na plánovaném převzetí nacistických regulí jednoduše nespolupracovali. Každý Američanův pokus dohodnout na setkáních *Narcotic Control Working Party*, konaných v místnosti číslo 329 Spojeneckého kontrolního úřadu u berlínského Kleistova parku, prohibici pro všechny zóny smetl jeho protějšek s rudou hvězdou na čepici ze stolu.

Stále frustrovaněji se obracel do Washingtonu a psal o „neskrývaném sabotování ze strany Sovětů“.²⁶ V soukromí si s majorem Karpovem rozuměl dobře a často spolu obědvali: „Neformálně jsem s tímto Sovětem vycházel dobře. Ideologicky ovšem nezná bratra (a) se zarážející monotónností

pobřeží vypraveno do Fort Knoxu, kde jsou uloženy americké zlaté rezervy. Surový materiál tam byl přeložen a předán farmaceutickým firmám, které jej přeměnily na opiáty a brzy i opioidy. Již v roce 1943 tak byli západní spojenci, kteří je používali k ošetřování svých raněných, co se derivátů opia týče, plně závislí na vývozu ze Spojených států, a Anslinger tak potají stanul v čele celosvětového obchodu s drogami – stal se tak de facto globálním drogovým carem, jemuž kryla záda americká vláda.

se drží linie [strany].“²⁷ Během zasedání „pracovní skupiny“ připadalo Giulianimu „těžké se s ním na něčem konkrétním dohodnout“.“²⁸ Nápad vytvořit protidrogovou komisi napříč sektory Karpov i jeho kolega generálmajor Sidorov odmítali, stejně jako přísnější legislativu. To vedlo k prudkým debatám, při nichž „se delegáti všech stran dokonce zahrnovali nadávkami“. Giuliani mluvil o „skličující frustraci“, jež „mu byla velkou zátěží na nervy“.“²⁹ Do Washingtonu napsal: „Bylo stále jasnější, že sovětský delegát bude jakýkoli pokus o společný postup sabotovat.“³⁰ Poslední dvě setkání ničeho nedosáhla.

14. listopadu 1946 Giuliani hněvivě shrnul: „Úmyslem Sovětů je nepokrytě sabotovat každý návrh. (...) Všechny jejich argumenty byly formulovány pojmy, které nelze označit jinak než jako egoistické. (...) Jak perverzní.“³¹ Anslinger požadoval po Giulianim „zprávu (...) o situaci v Německu, která ukáže, co se ve čtyřech zónách na poli kontroly drog děje a jak je v tomto ohledu na škodu absence ústředního orgánu. Popište rovněž blokovací taktiku Rusů a zdůrazněte skutečnost, že pracovní skupina je naprosto neefektivní.“³²

Giuliani se dal do práce a sepsal požadovanou zprávu z Berlína. Anslinger s ní běžel na *UN-Commission on Narcotic Drugs*, kde Sovětský svaz obvinil, že chce Západ zaplavit drogami, a destabilizovat tak demokratické společnosti – tvzení, které Giulianiho zprávy překrucovalo.³³

A tak i na této rovině ztroskotala snaha udržet Německo a Berlín pohromadě a uchránit západní a východní sektory před rozdělením. Američanům se nepodařilo zavést jednotnou politiku v boji proti drogám, protože Moskva se postavila na zadní. Německé hlavní město bylo dosud v troskách, stejně jako Giulianiho snahy coby důstojníka kontroly narkotik, a závěr, v němž shrnul své berlínské

aktivity, vyzníval i nadále ambivalentně: „Bez ohledu na to, čeho tady dosáhnu, budu tuto zkušenost vždy pokládat za nejneobvyklejší, jakou jsem kdy učinil.“³⁴ Jedno mu však bylo jasné: Prosazení globální války proti drogám bude pro jeho nadřízeného Anslingera představovat běh na dlouhou trať.*

* A tak tomu také bylo: Anslinger přežil v úřadě pět amerických prezidentů a vedle svého rivala J. Edgara Hoovera, ředitele FBI, byl nejdéle sloužícím vysokým státním úředníkem ve Washingtonu. Jedna administrativa za druhou přebírala jeho strukturální institucionalizaci rasismu pod pláštěm politiky plošné prohibice. Od doby, kdy Anslinger ve třicátých letech 20. století připravoval a během desetiletí neustále zpříšňoval protidrogové zákony, bylo se zakázanými látkami zatčeno mnohem více barevných než bělochů, ačkoli bílých uživatelů drog bylo více. Rozhodující vždy bylo, kde policie kontrolovala a s jakou přísností: *Racial Profiling*.

Od barvy k léku

Konflikt mezi Východem a Západem ohledně drog se zostřil, když se do povědomí lidí dostal nový druh těchto látek. Jestliže předtím představovalo pro společnost problém užívání a regulování stimulujících nebo omamných prostředků, což hnalo Giulianiho k pobíhání troskami Berlína, vznikla třetí skupina látek, jejichž zvládnání bylo ještě těžší – a v průběhu let stále kontroverznější. Na rozdíl od amfetaminů nebo prostředků s opii, u nichž se zdá být vztah mezi lékařským využitím a zdravotními riziky závislosti jasný, představuje nový druh látek neznámou výzvu pro lékaře, terapeuty, pracovníky vyvíjející nové léky, zákonodárce – a v neposlední řadě i pro své uživatele. Na mysli máme takzvané psychedelické prostředky jako LSD nebo psilocybin, které v naší době prožívají renesanci a dávají stoupat akciím firem, které se jimi zabývají, stejně jako posilují naděje lidí, kteří si od nich slibují zmírnění dosud neléčitelných chorob, jako je demence, deprese nebo úzkostné poruchy. Také tyto substance, které jsou dodnes předmětem stále narůstajícího sporu o přístup k nim, spadají pod jurisdikci, kterou připravovali Giuliani a jeho nadřízený Anslinger. Na rozdíl od konopí, jehož celosvětová legalizace je otázkou blízké budoucnosti, jsou tyto silně na lidského ducha působící látky stále obklopeny strachem a dezinformacemi. Přitom právě ony skrývají největší léčebný potenciál.

Narazil jsem například na *White Paper* amerického start-upu *Eleusis*, který si klade za úkol „přeměnit psychedelika na

léky“.³⁵ Počáteční klinické studie na Imperial College v Londýně ukazují, že LSD aktivuje v mozku receptory (takzvané 5-HT_{2A} receptory), které při Alzheimerově nemoci degenerují. Když jsem to četl, hned jsem zbystřil, neboť se mě to osobně dotýkalo, jelikož moje matka trpí těžkou formou demence. Mozek, jež alzheimer pozvolna uvádí do spánku smrti, se po kontinuálním podávání LSD v nízkých dávkách zase probudí k životu. I když zatím delší řady testů chybějí, existují indicie, že látka představuje „velice slibné terapeutikum měnící průběh Alzheimerovy choroby“.³⁶ Prokazatelně podporuje neuroplastický růst (vytváření neuronové sítě v mozku) a redukuje náchylnost neuronů k zánětům, které jsou podle našich představ spoluodpovědné za onemocnění demencí.

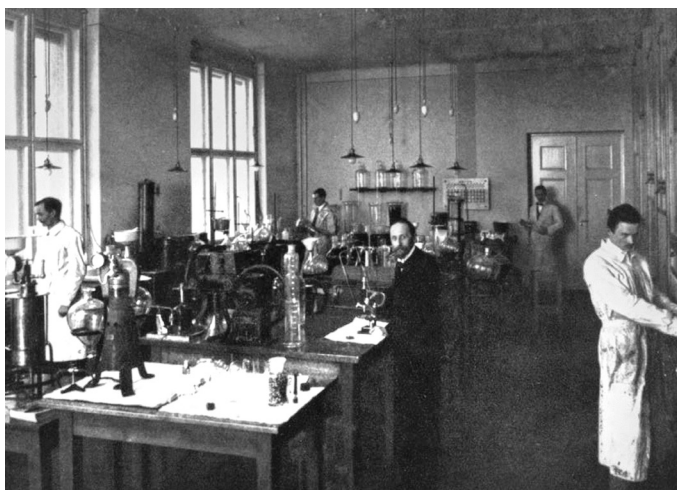
Původ nejúčinnější varianty této nové třídy látek, konkrétně LSD, musíme hledat krátce před koncem první světové války. Při rekonstrukci Evropy tehdy rostl hlad po barvách: Všechno, co leželo v troskách a sutinách, mělo být postaveno znovu a čerstvě natřeno. Svět měl zářit jako nový, být pestrý, a to byl příznivý čas pro chemický průmysl v Basileji, městě s centrální polohou ušetřeném válkou, protože Švýcarsko zachovávalo za války neutralitu. Sandoz, výrobce barev ve francouzsko-švýcarském rodinném držení, na sílící poptávce pořádně vydělával a investoval do farmaceutického odvětví, protože v něm viděl ještě větší šance růstu. Ve skutečnosti byl vývoj od výroby barev k výrobě léčiv postupný. Okolo přelomu století vyvinuly německé firmy chemická barviva, která se dala použít i jako léčiva, takzvané thiaciny, sloučeniny uhlíku, dusíku a síry, jež měly účinek sedativ. Některé barvy měly i antibiotické účinky, takzvaná trypanová červeň se používala proti spavé nemoci, metylénová modř proti malárii.

Rozhodnutí expandovat od barev k léčivům dávalo v každém případě ekonomicky smysl: Lidé budou nemocní

vždycky, zvlášť po světové válce s jejími rozličnými pozdními následky. A bude také přibývat lidí, kteří budou mít na léky peníze. Začala zlatá léta farmaceutického průmyslu a jedním z pionýrů a nedobrovolným praotcem psychoaktivních látek byl Arthur Stoll, nepřehlédnutelná postava, kterou jedni označovali jako „monstrum“, druzí za dobrodince a muže se „sociálním cítěním“.

Arthur Stoll přišel na svět roku 1887 ve švýcarské vinařské vesnici Weindorfu. Když mu bylo 22 let, nastoupil na Spolkovou vysokou technickou školu v Curychu, kde potkal vědce Richarda Willstättera, zakladatele biochemie, který za své práce o rostlinných barvivech obdržel Nobelovu cenu za chemii – pro talentovaného mladého Stolla to bylo šťastné shledání. Roku 1912 následoval svého mentora na nově založený Chemický institut císaře Viléma do Berlína, kde bádal také Otto Hahn, jemuž se tam později jako prvnímu podařilo rozštěpit jádro. V roce 1916 přešli Willstätter a Stoll na mnichovskou Univerzitu Ludvíka Maxmiliána, kde král Ludvík III. jmenoval 30letého Stolla doživotním královským bavorským profesorem. Ale přelétavého mládence zajímalo vyučování a základní výzkum méně než praktický vývoj léčiv, akademické hodnoty méně než profit v průmyslu léčiv prožívajícím právě hvězdnou hodinu. K Willstätterovu překvapení ho jeho nejlepší žák v triumfálním okamžiku časně profesury opustil a vrátil se do své švýcarské domoviny, kde měl u Sandozu vybudovat nové farmaceutické odvětví – jedinečný úkol i výzva.³⁸ „Laboratoř, kterou jsem 1. října 1917 převzal jako prázdnou místnost bez jakýchkoli instalací a nábytku, byla sklem a dalšími aparáty vybavena jen co nejjednodušeji,“ popisoval Stoll skromné začátky svého start-upu.³⁹

Kam bude firmu směřovat, aby rychle vrhl na trh úspěšný lék, uspokojil investory a neklamal projevenou důvěru? Stoll se rozhodl vydat se neobvyklou cestou, všechno

*Laboratoř Richarda Willstättera,
Berlín 1913: vlevo jeho asistent Arthur Stoll*

vsadit na jednu kartu. Byl přesvědčen, že se Sandoz „do nové oblasti uvede a trvale se prosadí pouze tehdy, vydá-li se průkopnickou cestou a nespokojí-li se jednoduše s napodobováním preparátů konkurence“.⁴⁰ Zatímco jiné firmy spatřovaly budoucnost v syntetické chemii, Stoll stavěl na výzkumu přírodních látek, na studiu rostlinného světa, s cílem získat z přírodních sloučenin nová inovativní léčiva – biopřístup, jemuž se naučil u Willstättera – a šel tak proti myšlence pokroku raného 20. století postavené na produkci syntetických látek.

Která ještě zdaleka neprozkoumaná rostlina slibovala v co nejkratším čase návrat investic? Jeho pozornost patřila substanci s ožehavou pověstí, na níž si jiní přírodní chemici vylámali zuby: „Z některých drog rostlinného původu byly již známy čisté účinné látky jako morfin, strychnin, chinin, kofein a mnohé další. Dosud nejasné, ba přímo ještě skryté v temnotě, byly dosud poznatky o povaze a chemických

vlastnostech účinných látek námelu, které zaujímají zvláštní místo mezi léčivými drogami už pro svůj původ jako produkt vláknité houby,“ jak to Stoll popsal.⁴¹

Námel je podivuhodná rostlina, nachově zbarvená houba parazitující na obilí, botanicky známá jako *paličkovice nachová* (*Claviceps purpurea*). Ve středověku budila obavy její sklerocia: tvrdé spleti vláken houby, která nejraději napadají žito. Pokud se tyto lehce ohnuté, paličkovité útvary, zvané též „vlčí zuby“, před namletím mouky neodstranily, mohlo to vést k intoxikaci chleba, jež pak končila apokalyptickými scénami, vyvolávala masovou psychózu a budila hrůzu v celých rozsáhlých krajích. Konzumace námelu vyvolávala chorobu známou jako oheň svatého Antonína. Ta způsobovala stahování krevních cév, kdy výsledkem bylo odpadání údů, například prstů nebo zubů.* Choroba bývala zaměňována za mor. „Mezi lidem řádila velká epidemie s otoky a puchýři a lidi postihovala náhlá hniloba, takže se tělesné údy oddělovaly a před smrtí odpadaly,“ čteme v jedné dochované zprávě o masové otravě námelem, k níž došlo v roce 857 v dolním

* Kdo jde podél polí s obilím s otevřenýma očima, může námel uvidět i dnes. Aby se vyloučilo nebezpečí otravy, mouka se vždy kontroluje na znečištění obilnou houbou. Otravy námelem jsou přesto možné, především když se pomleté bioobilí nabízí nekontrolované k prodeji přímo na dvorech statků. Námelem kontaminované müsli bylo naposledy zachyceno v roce 1985. V této souvislosti je zajímavá konkurence mezi pšenicí a žitem. To bylo historicky pokládáno za obilninu Slovanů a Gótů a supervelmoc Řím je pokládala za méněcenné. Čím byla umletá mouka jemnější, tím více byla ceněna, což v neposlední řadě souviselo s menším opotřebením zubů. Na jih od Alp se proto žito nepěstovalo. K šíření exkluzivnější pšenice přispívaly rovněž kláštery, protože hostie upečené ze žita se drolily. Že z těchto důvodů výše ceněná pšenice bývá námelem napadána vzácněji, byl další důvod, proč se v uplynulých staletích prosazovala proti žitu, které bylo ve středověku konzumováno téměř výhradně na sever od Alp (podle Schmersahl, Peter: „Mutterkorn: Halluzinogen und Auslöder von Vergiftungen“, v: Deutsche Apotheker Zeitung, č. 29+, 22.7.2010, s. 48).

Nebezpečné houby s mocným účinkem: paličkovice nachová (námel)

Porýní.⁴² Rostlina vyvolávala také děsivé halucinace. Jejich propuknutí ukazovaly obrazy Hieronyma Bosche nebo Joose van Craesbeecka „Pokušení svatého Antonína“: vybuchující lebky, z nichž unikají noční můry, kuriózně zmutovaný hmyz lezoucí do úst, lascivní nahé chiméry v bizarní krajině, oddělené nohy a bizarně deformované ruce – toxický svět, který zešílel.

Tato mocná, ale nebezpečná síla Stolla zajímala. Opíral se o poznatky svého místního basilejského hrdiny Paracelsa, podle něhož jedovatost záleží na dávce a žádná věc není sama o sobě jedovatá. Námel se totiž tradičně užíval i k léčebným účelům a sloužil těm, které byly ve středověku obzvláště zranitelné: matkám. Porodní báby cizopasnou houbu sbíraly, vařily z ní odvar a podávaly ho rodičkám „k zabránění resp. utišení poporodního krvácení“, nebo když se porod

příliš protahoval.⁴³ Ale nebylo to bez nebezpečí: „Obsah účinných látek v námelu kolísá ve velice širokých mezích. Záleží na původu, stáří a způsobu uchovávání drogy (...), takže stále znovu docházelo k fatálním selháním, jež uváděla lékaře v zoufalství.“⁴⁴

I nadále bylo naprosto nejasné, co je zdrojem neblahé síly námelu: „Pokud jde o účinné látky této zvláštní drogy,“ psal Stoll v jednom interním stanovisku, „každý badatel zatím našel něco jiného než jeho předchůdce.“⁴⁵ Etablované farmaceutické firmy jako americký Wellcome si na námelu vylámaly zuby. Stále znovu se objevovaly problémy s dávkováním, vyextrahované látky nebyly nikdy dostatečně stabilní. Nedařilo se eliminovat závažné vedlejší účinky, docházelo k úmrtím. Vedoucí chemik Wellcome po mnoha pokusech rezignovaně prohlásil, že aktivní složku nelze najít.

V březnu 1918 se Arthuru Stollovi povedlo něco, co dosud nikomu jinému: Izoloval alkaloid, který je hlavní účinnou látkou námelu. Pojmenoval ho ergotamin. Jeho laboratorní zpráva je přesná, ale neskrývá nadšení: „U odsátého roztoku ihned, u koncentrovaného a filtrovaného asi za čtvrt hodiny, začaly krystalizovat nádherné hranoly a tabulky, mimořádně lomící světlo, které často ohraničovaly vypoukliny a postranní pyramidové plochy. To byla hodina zrodu ergotaminu, který se poprvé ve zcela čisté podobě vyloučil z hydratovaného acetonu se dvěma molekulami krystalizačního acetonu a dvěma molekulami krystalizační vody; stejnou cestou už nedokázala z námelu vykrystalizovat žádná další účinná látka. Dr. Steiner (kolega, pozn. autora) mě právě v tu chvíli navštívil v laboratoři a spolu se mnou obdivoval krystaly lesknoucí se jako diamanty. Oba jsme měli dojem, že bylo nalezeno něco krásného, ale představu o dosahu tohoto objevu jsme neměli.“⁴⁶

O tři roky později přišel ergotamin na trh pod názvem *Gynergen* jako léčivo zužující cévy a zabraňující poporodnímu krvácení a zaznamenal rychlý úspěch. Stoll se tak projevil jako vizionář, jemuž se podařilo převést akademické bádání do roviny průmyslové výroby léků. Poté, co byl *Gynergen* od roku 1926 užíván i proti migréně, nestálo vítěznému tažení Sandozu už nic v cestě. Nováček pomalu zatlačoval staré etablované konkurenty Bayera, Hoechsta, Scheringa nebo Mercka, kteří ještě na začátku 20. století platili za „lékárnu světa“. Již roku 1923 Stoll povýšil na ředitele firmy.⁴⁷ Zdálo se, že se průkopnickému farmaceutovi, nyní známému jako „Nebojsa“, všechno daří. Ale největší výzva ho teprve čekala.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ***Na tripu***.

Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.